visat.

tardor 2021

Llums i ombres de Friedrich Dürrenmatt en català

Ramon Farrés

1. La recepció de Friedrich Dürrenmatt als Països Catalans

Friedrich Dürrenmatt, de qui aquest any es commemora el centenari del naixement, és sens dubte un dels escriptors suïssos més importants de la història i un dels més grans autors en llengua alemanya de la segona meitat del segle xx, al costat de Paul Celan, Heinrich Böll, Günter Grass, Ingeborg Bachmann, Thomas Bernhardt o del també suís Max Frisch. Tot i això, la seva obra ha estat traduïda al català de manera molt irregular i incompleta, com ho demostra una ullada breu a la seva bibliografia en la nostra llengua.

La incorporació de Dürrenmatt al sistema literari català comença amb força a la dècada dels seixanta, amb la traducció de l'obra de teatre *La visita de la vella dama* (a càrrec de Frederic Ulsamer i Aurora Díaz Plaja), que s'havia estrenat el 1956 a Zuric i durant els anys següents va assolir un gran èxit internacional. Això va facilitar que l'obra també arribés als escenaris de casa nostra i que es publiqués l'any 1962. Només dos anys més tard, la col·lecció de literatura policíaca «La Cua de Palla», d'Edicions 62, dirigida per Manuel de Pedrolo, en publicava dues novel·les de, *La promesa* i *El jutge i el seu botxí* (totes dues traduïdes per Artur Quintana), que també havien obtingut un gran èxit de públic, primer a Suïssa i després en altres països. L'aposta no devia funcionar malament, perquè el 1966 Edicions 62 afegia un altre Dürrenmatt al seu catàleg: *Grec busca grega* (aquest cop a la col·lecció «El Balancí» i en traducció de Lluís Solà). El 1969 se'n va representar a Barcelona una nova obra de teatre, *Els físics*, en versió de Josep M. Salvadó i Joan L. Bozzo, tot i que el text no va arribar a publicar-se.

Va passar igual amb *Plet per l'ombra d'un ruc*, representada el 1973.Va tenir més sort l'obra següent que va arribar als escenaris catalans, *Frank V*, traduïda per Feliu Formosa i publicada el 1977 a la col·lecció teatral d'Edicions 62. Es tracta de l'única publicació en català d'un text de l'autor suís en tota la dècada dels setanta, per les

quatre de la dècada anterior. L'empenta inicial, doncs, en lloc de consolidar-se es desinflava.

Durant els anys vuitanta hi hagué un tímid intent de recuperar Dürrenmatt per al lector català. D'una banda, l'Institut del Teatre publicava el 1983 la comèdia *Ròmul el Gran*, en versió de Carme Serrallonga; i, de l'altra, l'editorial Columna apostava pel seu vessant de narrador amb dues novel·les recents: *Justícia* (publicada en alemany el 1985 i en català el 1986) i *L'encàrrec* (publicada en alemany el 1986 i en català el 1987), traduïdes per Carme Gala i Glòria Oliva, respectivament. Però aquest intent meritori de reprendre en català el fil de l'obra de l'autor suís quedava estroncat perquè el fil es trencà: el 1990 Dürrenmatt morí. El balanç de la recepció als territoris de parla catalana en vida de l'autor és de tres obres de teatre publicades i dues més de representades (dues més van arribar als escenaris catalans en versió castellana) d'un total de setze; i tres novel·les traduïdes d'un total de vuit.

Un balanç més aviat magre tenint en compte el prestigi que ja havia assolit abans de morir (els últims anys sonava repetidament com a candidat al Nobel), però això s'hauria pogut esmenar posteriorment, com ha passat tantes vegades. No ha estat així, tanmateix, en el cas que ens ocupa: després de la mort de l'autor, tan sols s'ha publicat una nova traducció de *Ròmul el Gran*, a càrrec de Feliu Formosa, arran d'una posada en escena de l'obra al Teatre Nacional de Catalunya, l'any 2005, i el poema narratiu *Minotaure*, publicat el 2010 per l'editorial LaBreu, amb traducció d'Ignasi Pàmies. Cal esmentar també que *La visita de la vella dama* es va reeditarel 2004 i tot just fa un parell d'anys es va poder tornar a veure als escenaris catalans, igual que *Frank V*. El 2005 també es va poder veure una nova posada en escena d'*Els físics* (en una versió també nova de Marc Rossich, la qual, però, no s'ha publicat). També la novel·la *La promesa* s'ha reeditat diversos cops (el 1991 i el 2011). Però el cert és que a hores d'ara encara queda un gruix important de la seva obra dramatúrgica i narrativa per traduir, a més de diversos llibres que oscil·len entre el dietari i l'assaig, amb el títol genèric de *Stoffe* («Materials»).

2. El *Ròmul* de Serrallonga i el *Ròmul* de Formosa

Com s'ha vist, l'única obra de Friedrich Dürrenmatt de la qual hi ha disponibles dues versions en català és *Ròmul el Gran*, i estan

signades per dos dels més grans traductors de l'alemany al català de tots els temps: Carme Serrallonga i Feliu Formosa. La temptació de comparar les traduccions d'aquests dos gegants de la seva especialitat és massa forta per deixar-la passar.

Les diferències ja apareixen al subtítol de l'obra: «Eine ungeschichtliche historische Komödie», un sintagma que, traduït literalment, en català diria: «Una comèdia històrica ahistòrica» (o «no històrica»). Però l'original alemany fa servir dues paraules diferents per al concepte «històric», l'una d'arrel germànica, «geschichtlich», i l'altra d'arrel llatina, «historisch» (totes dues són sinònimes i d'ús corrent), de manera que en alemany l'oposició de dues idees antagòniques es fa sense repetir els termes. Com que en català no tenim aquesta possibilitat (no disposem d'un sinònim d'«històric» que es pugui utilitzar aquí), Serrallonga i Formosa van haver de trobar una d'aquelles solucions no del tot satisfactòries, però que permeten salvar l'obstacle sense perjudicis greus: Serrallonga va optar per «Comèdia històrica anti-històrica» (eliminant l'article indeterminat) i Formosa per «Una comèdia històrica gens històrica» (mantenint l'article).

Però, tot just comencem a llegir el contingut de les dues versions, ens adonem que hi ha diferències que no poden ser degudes únicament a les opcions diverses de sengles traductors. A la traducció de Serrallonga hi ha des del principi alguna frase, o fins i tot alguna rèplica sencera, que han desaparegut en la traducció de Formosa. Això només pot tenir una explicació: Dürrenmatt va escriure *Ròmul el Gran* entre 1948 i 1949, any en què es va estrenar a Basilea, però posteriorment va revisar l'obra diverses vegades i va acabar publicant-ne la versió definitiva l'any 1980. Doncs bé, tot i que la versió de Serrallonga es va publicar el 1983, sembla que la traductora va basar-se encara en la primera versió de l'obra. Com que no he pogut consultar l'original de la primera versió, no ho puc afirmar de manera certa, però sí que puc confirmar que la versió de Formosa segueix clarament la versió definitiva del 1980, en què no hi ha aquestes frases o rèpliques que només es troben en la versió de Serrallonga.

L'acarament de les dues traduccions també revela que Formosa va tenir en compte la versió de Serrallonga, atès que hi ha més coincidències entre els dos textos del que és habitual en dues traduccions d'una mateixa obra, i algunes d'aquestes coincidències

són difícilment explicables si no és pel fet que el traductor posterior, és a dir, Formosa, va decidir aprofitar una solució de la seva predecessora, és a dir, Serrallonga, perquè li va semblar especialment encertada (una pràctica habitual entre els traductors que retradueixen obres versionades anteriorment, i que no té res de censurable, ans al contrari). Així, per exemple, a totes dues traduccions trobem que «trostlos» (literalment «desesperant», «desolador») ha estat traduït per «galdós», i «Unkraut» (literalment «males herbes») per «malesa», dues equivalències no gens evidents. Hi ha moltes altres coincidències «sospitoses», de vegades de frases senceres, però com que tampoc no es pot excloure que tots dos traductors hi arribessin cadascú pel seu compte, no les reprodueixo.

D'altra banda, a la traducció de Serrallonga hi he detectat una desena llarga d'errors de comprensió (sense comptar interpretacions discutibles), que, en canvi, han estat corregits en la versió de Formosa. Això demostra que el grau de coneixement de la llengua original és superior en el cas d'aquest darrer, cosa que concorda amb la trajectòria vital dels dos traductors en qüestió: mentre que Serrallonga havia après l'alemany sobretot de manera autodidacta (després d'haver fet alguns cursos a l'Institut Alemany de Barcelona abans de la guerra), a partir dels llibres que anava llegint i traduint, i *Ròmul el Gran* va ser tot just la vuitena obra que va versionar d'aquest idioma, Formosa va estudiar germanística a Heidelberg i va arribar a fer de professor de traducció en aquesta mateixa ciutat i a Germersheim; quan va fer la seva versió de *Ròmul el Gran*, ja havia traduït més de quaranta obres de l'alemany al català i un nombre semblant al castellà.

A part dels errors de comprensió, la traducció de Serrallonga cau també clarament més sovint que la de Formosa en els calcs i les equivalències massa literals, cosa que també pot deure's a un domini inferior de l'idioma o bé a una actitud exageradament respectuosa amb l'original. El cas és que Serrallonga tradueix «frisch gebadet» de manera literal per «banyat de fresc», mentre que Formosa opta per «acabat de banyar». Una imatge metafòrica com «wenn wieder einmal eine Erleuchtung dämmert», Serrallonga la tradueix literalment, «com cada vegada que apunta una claror», i Formosa més lliurement, «com sempre que s'insinua algun progrés». Encara un altre exemple semblant: «wir sind Provinzler, denen eine Welt über den Kopf wächst» el tradueix Serrallonga, mantenint la imatge

de l’original, com «uns provincians, som, amb un món que ens creix més amunt del cap», mentre que Formosa el reformula de la manera següent: «nosaltres som uns provincians sobrepassats per un món».

Finalment, els vint anys transcorreguts entre una traducció i l’altra es noten en la mena de llenguatge que fa servir cadascuna. Serrallonga recorre sovint a un català més formal, «literari», fins i tot arcaïtzant, mentre que Formosa opta per un llenguatge més planer i col·loquial. Vegem algunes equivalències contraposades: «esdernegat» (Serrallonga) – «exhaust» (Formosa); «deturar» (S) – «aturar» (F); «busts» (S) – «bustos» (F); «benamada» (S) – «estimada» (F); «abillats» (S) – «vestits» (F); «cercar» (S) – «buscar» (F); «fóra» (S) – «seria» (F); «cal que es casi» (S) – «s’ha de casar» (F), «s’estintola» (S) – «es recolza» (F).

La conclusió és clara: tot i que en general la traducció de Carme Serrallonga funciona prou bé, és evident que la posterior de Feliu Formosa no tan sols actualitza el text (prenent com a referència la versió definitiva de Dürrenmatt), sinó que a més adapta el llenguatge de la traducció al segle XXI i sobretot corregeix els errors i els calcs de la seva predecessora.